

SOCIÁLNÍ VZTAHY A SEBEPOJETÍ

Celoživotní vývoj
vrstevnických vztahů
sociálního chování
a porozumění sama sobě

Jitka Lindová

OSNOVA

- Raný sociální vývoj
- Vrstevnické interakce
- Struktura skupin a hierarchie
- Konflikty a agrese
- Prosociální chování
- Sebepojetí
- Sociální vztahy v dospělosti a stáří

PROČ JSOU VRSTEVNICKÉ VZTAHY DŮLEŽITÉ

- Učení sociálních pravidel
- Regulace emocí
- Sociální status
- Formování identity
- Příprava na vztahy v dospělosti

RANÝ VÝVOJ

Kojenecký věk

Batolecí věk

KOJENECKÝ VĚK

- Chování k vrstevníkům
  - Preference sociálních stimulů
  - Explorace
  - Kontingentní interakce s vrstevníky
  - Emoční nákaza
  - Oční kontakt, úsměv, zvuky

BATOLECÍ VĚK

- Chování k vrstevníkům
  - První
    - Kontakty
    - Dialogy
    - Konflikty
    - Prosociální chování
  - Hra
    - Paralelní / osamocená, orientace na předměty
    - První kooperativní / na něco; s pravidly
    - Napodobování
  - Sdílení pozornosti a záměru
    - Ukazování
    - Podávání, nabízení
    - Společná aktivita

BATOLECÍ VĚK

- Prosociální chování
  - utěšování
  - nabízení
  - pomáhání
    - Pravděpodobně jiná motivace než samotné pomáhání
      - zájem o činnost
      - Snaha o sociální kontakt
      - motivace dokončit akci – porozumění záměru
  - Doklady empatie ve 2 letech
    - objímají nebo upozorní dospělého, že druhé dítě je v nepohodě
    - radost, když se nešťastníkovi dostane pomoci

DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ

*Předškolní věk -
adolescence*

PŘEDŠKOLNÍ VĚK

Pravidelný kontakt - školka

PŘEDŠKOLNÍ VĚK - SKUPINY

- Sociální preference
  - Počínající preference vlastního pohlaví
    - Dívky se ochotněji dělí mezi sebou než s chlapci
    - Častěji utěšují ostatní děti vlastního pohlaví, než pohlaví druhého...
  - Preference dětí s podobnými herními/aktivit preferencemi za kamarády
    - Funkce přátelství především zábava a potěšení
    - Nižší stabilita (?) přátelství

PŘEDŠKOLNÍ VĚK - AKTIVITY

- **Hra**
  - Konstruktivní stále populární
  - Více hra s pravidly, na něco – složitější, rozdělení rolí, scénáře, společné konstrukce
    - Učí se vyjadřovat významy, kontrolu a kompromisy, perspektivu druhého, dohodnout se, velit
    - bezpečné prostředí k prozkoumávání intimity a důvěry
- **Prosociální chování**
  - pomáhání
    - motivace sladěním cíle – *goal alignment*
    - snahou iniciovat sociální interakci
  - sdílení a utěšování (reakce na signalizaci distresu, vazba s oblíbeností)

SKUPINOVÉ CHOVÁNÍ

Hierarchie

Prosocialita

Agresivita

Dominance

Popularita

Konflikty

SKUPINOVÉ CHOVÁNÍ

Funkce

- Hlavní cíle
  - Přijetí skupinou (nebýt vyloučen) – hierarchie oblíbenosti
  - Vybudování postavení – hierarchie dominance
- **Sociometrická oblíbenost**
  - na úrovni dyády, odráží náklonnost
  - „Koho ze skupiny máš nejvíce/nejméně rád?“
- **Sociální dominance** (také sociologická/vnímaná oblíbenost) – ostatními vnímané postavení nebo status dítěte ve skupině
  - „Kdo si myslíš, že je ve třídě nejoblíbenější?“
  - Elitáři, určují trendy ve skupině, středem pozornosti

SKUPINOVÉ CHOVÁNÍ – DOSAHOVÁNÍ KONTROLY

Dominance; strategie kontroly zdrojů (Hawley 2003)

- strategie **prosociální** kontroly (*prosocial control*)
- strategie **nátlakové** kontroly (*coercive control*)
- strategie **bistrategické** kontroly (*bistrategic control*)
  - Kombinují prosocialitu a nátlak
  - Vysoký status i oblíbenost
  - Vysoká efektivita kontroly
- strategie **typické** kontroly (*typical control*)
- **nekontrolující** strategie (*noncontrol*)
- status možno získat také navázáním silného přátelského vztahu s jiným vysoce postaveným členem skupiny

AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ

Typy

Ontogeneze

AGRESIVITA - FORMY

- **Přímá agrese** = konfrontace tváří v tvář
  - verbálně (slovně)
  - fyzicky
- **Nepřímá agrese** = snaha ublížit druhému tak, aby to nevypadalo jako úmysl
- **Vztahová agrese** = prostřednictvím narušení (hrozby narušení) vztahů nebo pocitů přijetí, přátelství
- **Sociální agrese** = manipulace skupinového přijetí (vyčleňování, ostrakizace, očernování charakteru)

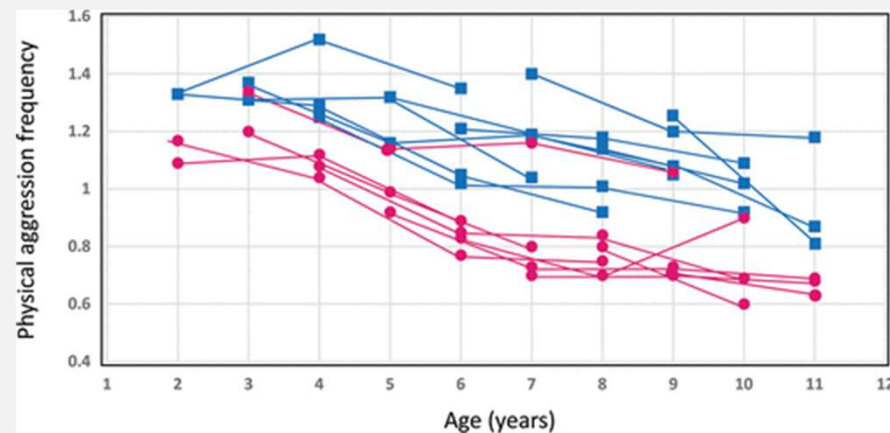

SKUPINOVÉ CHOVÁNÍ

Agresivita - ontogeneze

- Rané dětství – fyzická agrese a omezeně přímá verbální;
- Cca od předškolního věku – i vztahová agrese
- Střední dětství a adolescence
  - nepřímá agrese stoupá (v dospělosti klesá)
  - pokles fyzické agrese;
  - verbální agrese stoupá ve středním dětství (8 – 11 let), mírně klesá v pozdní adolescenci (15 – 18 let)
  - vztahové agrese – skrytější, sofistikovanější a komplexnější

Figure 1. Physical aggression in girls (pink) and boys (blue) as tabulated in Côté et al. (2006). Ten cohorts totaling 10,658 children were drawn from a national Canadian sample and followed longitudinally over 6 years. The aggression score was based on parents' response to whether their child "kicks, bites, hits other children"; "gets into many fights"; and "reacts with anger and fighting," scored as "Never" (0), "Sometimes" (1), and "Often" (2). The maximum possible score was 6.

PŘEDŠKOLNÍ VĚK - AKTIVITY

- **Počínající dominantní hierarchie**
  - některé děti častěji dosahují svého, jiné ustupují
    - Při bojové hře atd.
    - pomáhá snižovat riziko agresivních konfliktů
- **Konflikty**
  - spíše sociální příčiny, jde o osoby a ne věci
    - Nekonformnost, neúčast na aktivitách skupiny, odlišné cíle
  - Řešení - agresivita
    - Spíše chlapci
    - Dívky spíše vyjednávací taktiky
      - počínající verbální a vztahová agrese
      - po konfliktech často utěšování

SEBEPOJETÍ

Charakteristika
Ontogeneze

SEBEPOJETÍ

- = podsložka já (me-self); má složky sebehodnocení (sebeúcta, sebehodnota) a sebepercepce (specifické sebehodnocení v urč. doménách)
- Konstrukt, konstruuje se
  - Odvozeno od dosahování
  - Vztahů
  - Emočního vývoje
- Funkce – dává smysl vlastnímu chování, životním událostem, reakcím okolí
- Vzniká
  - V důsledku kognitivního zrání
    - Piaget – kognitivní vývoj
  - V důsledku sociálních interakcí
    - Attachment
    - Významní druzí, symbolický interakcionismus, looking glass self

DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ

*Předškolní věk -
adolescence*

PŘEDŠKOLNÍ VĚK - SEBEPOJETÍ

I'm almost 3 years old and I live in a big house with my mother and father and my brother, Jason, and my sister, Lisa. I have blue eyes and a kitty that is orange and a television in my own room. I know all of my ABCs, listen: A, B, C, D, E, F, G, H, J, L, K, O, P, Q, R, X, Y, Z. I can run real fast. I like pizza and I have a nice teacher at preschool. I can count up to 100, want to hear me? I love my dog Skipper. I can climb to the top of the jungle gym, I'm not scared! I'm never scared! I'm always happy. I have brown hair and I go to preschool. I'm really strong. I can lift this chair, watch me! (adapted from Harter, 1999, p. 37)

- Konkrétní reprezentace, vázané na chování, vnější
- chybí integrace a koherence
- přeceňování
- Neschopnost sociálního srovnání
- Černobílé (dichotomní) hodnocení
- Chybí narativní pojetí
- Zahrnutí očekávání druhých
- ...

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK – POHLAVNĚ TYPICKÉ INTERAKCE

- Vrstevnické party
  - Genderová segregace
  - Oblíbenost, hierarchie
  - Akceptace skupinou x vyloučení ze skupiny
- Hra
  - na něco - genderově odlišná témata
  - Sportovní a týmové hry – více chlapci, koordinované,
    - prosociální kooperativní i kompetitivní agonistické chování;
  - Volné činnosti – dívky ...

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK –INTERAKCE V DIGITÁLNÍM VĚKU

© Shutterstock / BearFotos

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK – STRUKTURA SKUPINY A POHLAVNĚ TYPICKÉ INTERAKCE

- *V případě, že děti mají možnost volné dětské skupinové (offline) activity...*
- Struktura skupiny
  - dívky menší sítě
  - Chlapci početnější; věkově (i genderově) heterogennější skupiny, provázanost skupin
- Lokality
  - Dívky více soukromé, malé prostory
  - chlapci veřejná prostranství – hra, sport, zábava; větší prostor
- Interakce
  - Dívky – kooperativní hra, neagresivně sociální
  - Chlapci – kompetitivní hra, soupeření mezi skupinami; bojové hry (3-6x více)

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK – SEBEPOJETÍ

I'm in fourth grade this year, and I'm pretty popular, at least with my girl friends. That's because I'm nice to people and helpful and can keep secrets. Mostly I am nice to my friends, although if I get in a bad mood I sometimes say something that can be a little mean. I try to control my temper, but when I don't, I'm ashamed of myself. I'm usually happy when I'm with my friends, but I get sad if there is no one to do things with. I'm feeling pretty dumb in math and science, especially when I see how well the other kids are doing. How I look and how popular I am are more important. I also like myself because I know my parents like me and so do other kids. That helps you like yourself. (adapted from Harter, 1999, p. 48)

- Nově důležitost kompetence, vztahových charakteristik
- Kognice
  - Generalizace; globální percepce vlastní sebeúcty
  - Vyvážené pozitivní a negativní charakteristiky
  - Sociální srovnávání –konkrétní operace, komparativní informace (ze školy);
- Rozlišují ideální a skutečné já, rodiče a škola atd. operují s ideální verzí
- Sociální vlivy
  - Vliv rodiny – podpora, ale hranice, vysoká, ale reálná očekávání, hlavním zdrojem sebehodnoty
  - Internalizují společenské normy

ADOLESCENCE

- První chození, první sexuální zkušenosti
  - Většina adolescentů zažije první romantický vztah
- prvním romantické kontakty
  - Party
  - Romantické dyády
  - Vzájemné prolínání, variabilita
  - Party vznikají z jednopohlavních přátelských skupin
  - Sdílení intimních zkušeností, vzory, podpora rodiny

ADOLESCENCE

- Romantické vztahy
  - Délka, vážnost
  - Status v partě
  - Dvoření - hravé popichování
  - Emoční prožívání
  - Vzrůstající důležitost intimity
  - Sexualita

ADOLESCENCE - SEBEPOJETÍ

What am I like as a person? You're probably not going to understand. I'm complicated! With my really close friends, I am very tolerant. I mean, I'm understanding and caring. With a group of friends, I'm rowdier. I'm also usually friendly and cheerful but I can get pretty obnoxious and intolerant if I don't like how they're acting. I'd like to be friendly and tolerant all of the time, that's the kind of person I want to be, and I'm disappointed in myself when I'm not. At school, I'm serious, even studious every now and then, but on the other hand, I'm a goof-off too, because if you're too studious, you won't be popular. So I go back and forth, which means I don't do all that well in terms of my grades. But that causes problems at home, where I'm pretty anxious when I'm around my parents. I can't be my real self with my parents. They don't understand me. What do they know about what it's like to be a teenager? They treat me like I'm still a kid. At least at school, people treat you more like you're an adult. That gets confusing, though. I mean, which am I? When you're 15, are you still a kid or an adult? I have a part-time job and the people there treat me like an adult. I want them to approve of me, so I'm very responsible at work, which makes me feel good about myself there. But then I go out with my friends and I get pretty crazy and irresponsible. So, which am I, responsible or irresponsible? How can the same person be both? So I think a lot about who is the real me, and sometimes I try to figure it out when I write in my diary, but I can't resolve it. There are days when I wish I could just become immune to myself! (adapted from Harter, 1999)

ADOLESCENCE - SEBEPOJETÍ

- Interpersonální vlastnosti, dovednosti v klíčových doménách (syťí sebeúctu)
- Diferencované já, abstraktní (ale fragmentované) konstrukty (extrémní hodnocení);
  - Obojí od střední adolescence vnímáno konfliktně (disonance);
  - od pozdní adolescence ověřuje hypotézy o sobě a získává jistotu
- Sociální srovnávání – senzitivita, kritika nerealistického pojetí u ostatních
  - Závislost na pohledu vrstevníků
    - Sebemonitorování (projekce extrémního zájmu o vlastní chování)
  - Nové kontexty neznámých lidí
  - Klíčová akceptace sebepojetí okolím – autenticita, vrstevníci i rodina
- Intenzivní hledání identity

DOSPĚLOST

- Sociální vztahy
  - Menší, ale stabilnější síť
    - Důraz na blízké vztahy
- Skupiny specifické podle role (nepřekrývající se role)
  - Partnerské vztahy – intimita a podpora – specifické konflikty – specifické pro roli i pár
  - Pracovní vztahy – formální hierarchie, explicitní role a status; konflikty o kompetence, moc, zdroje
  - Rodičovství
  - Přátelské vztahy – muži stále vztahy založené spíše na společných aktivitách, větší skupiny, méně emocionální sdílení; ženy menší, intimnější síť, více emoční podpora, udržování vztahů
- Konflikty
  - Verbální, nepřímé, strategické, méně impulzity
  - Vyjednávání, kompromisy, vyhýbání, koalice

POZDNÍ ADOLESCENCE/DOSPĚLOST - SEBEPOJETÍ

I'm a pretty conscientious person, particularly when it comes to things like doing my homework. It's important to me because I plan to go to college next year. Eventually I want to go to law school, so developing good study habits and getting top grades are both essential. (My parents don't want me to become a lawyer; they'd rather I go into teaching, but law is what I want to pursue.) Every now and then I get a little lackadaisical and don't complete an assignment as thoroughly or thoughtfully as I could, particularly if our high school has a big football or basketball game that I want to go to with my friends. But that's normal, I mean, you can't just be a total "grind." You'd be pretty boring if you were. You have to be flexible. I've also become more religious as I have gotten older, not that I am a saint or anything. Religion gives me a sense of purpose, in the larger scheme of things, and it provides me with personal guidelines for the kind of adult I'd like to be. Basically, I like who I am, so I don't stay depressed for long. Usually, I am pretty upbeat and optimistic. I guess you could say that I'm a moody person. I'm not as popular as a lot of other kids. You have to look a certain way, have the right body image, wear the right clothes, to be accepted. At our school, it's the jocks who are looked up to. I'm pretty much being the kind of person I want to be. I'm doing well at things that are important to me like getting good grades. That's what is probably most important to me right now. I'm looking forward to leaving home and going to college, where I can be more independent, although I'm a little ambivalent. I'll probably always be somewhat dependent on my parents. How can you escape it? But I'm also looking forward to being on my own. (adapted from Harter, 1999)

STÁŘÍ

- Sociální vztahy
  - Menší sítě
    - Zůstávají blízké vztahy
      - Partner, ale úmrtí
      - Rodina
      - Dlouhodobí přátelé
      - Ztráta pracovních kontaktů
      - – riziko osamělosti, sociální izolace
      - Ztráta autonomie (péče, samostatnost)
- Konflikty
  - Méně časté
  - Nedorozumění (ztráta sluchu atd., mezigenerační rozdíly)

STÁŘÍ- SEBEPOJETÍ

- Stabilní
- Hodnocení vlastního života
  - Bilancování
  - integrita x zoufalství,
  - přijetí
- Reflektují změny – stárnutí, ztráta statutu, pracovní role
- Životní příběh, selektivní sebepojetí

ZÁVĚRY

- Sociální schopnosti (schopnosti fungovat ve vztazích) se vyvíjejí v průběhu života
  - Schopnosti fungovat ve vztazích mají významnou naučenou složku;
    - interagovat, komunikovat, spolupracovat, být empatický, pomáhat, regulovat agresivitu, hierarchii
    - vrstevnické vztahy - „trénink“
  - Rané dispozice k socialitě
    - Vnímavost k sociálním signálům, potěšení ze společných činností, ze zapojení do vztahu a skupiny
- Sociální zkušenosti přispívají k formování sebepojetí a identity

- Sociální vývoj je proces, ve kterém se jedinec učí
  - **Rozumět druhým**
  - **Regulovat vlastní chování ve vztazích**
  - **Nacházet své místo ve skupině**
  - **Konstruovat vlastní identitu**